การศึกษาดูงานสถาบันดนตรีในยุโรปจากทัศนะพระเจนดุริยางค์ ถอดความรู้เอกสารบันทึกการเดินทางของพระเจนดุริยางค์เยือนยุโรปปี พ.ศ. 2480

The Study of Western music institutions from the perspective of Phra Chen Duriyanga's. An analysis of the Phra Chenduriyanga's visit to Europe in 1937 report.

(Received: 9 March 2024; Revised: 8 August 2024; Accepted: 27 August 2024

จิตร์ กาวี [1]
Jit Gavee

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อถอดความรู้จากบันทึกรายงานการเดินทางของพระเจนดุริยางค์ที่เดินทางไปศึกษาดูงานทางดนตรีในทวีปยุโรปปี พ.ศ. 2480 โดยมุ่งไปยังประเด็นไปในกรณีของการดูงานสถานศึกษาทางดนตรีต่าง ๆ ทั่วทั้งภูมิภาค ผลจากการศึกษาพบว่าความรู้จากการเดินทางในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นประโยชน์อย่างต่อการทำงานของพระเจนดุริยางค์ภายหลังกลับมายังประเทศไทย โดยเฉพาะในเรื่องขององค์ความรู้ด้านวงดนตรีประเภทแตรวง โยธวาทิต แม้จะอนุมานได้ว่าพระเจนดุริยางค์มีองค์ความรู้เหล่านี้อยู่ก่อนแล้ว แต่ก็เป็นความรู้ที่เกิดจากค้นคว้าด้วยตัวเองจากตำราภาษาต่างประเทศมิใช่ประสบการณ์ตรงที่เป็นการเดินทางไปศึกษายังดินแดนต้นกำเนิด ความรู้ที่ได้จากการถอดเอกสารบันทึกการเดินทางของพระเจนดุริยางค์ฉบับนี้จึงช่วยขยายให้เห็นในภาพรวมประวัติศาสตร์การศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทย ให้เห็นถึงที่มาที่ไปขององค์ความรู้ที่พระเจนดุริยางค์ได้ใช้พัฒนาวงการดนตรีตะวันตกในประเทศไทยซึ่งต่อมาได้ถูกพัฒนาต่อยอดจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ดนตรีล้านนา, พัฒนาอารมณ์, ผู้สูงอายุ

[1] อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
Lecturer, Music Education Program, Chiangmai Rajabhat University

Abstract

This academic article aims to extract knowledge from the travel records of Phra Chen Duriyanga's trip to Europe in the year 2480 BE (1937 AD). It focuses on the case of visiting various music educational institutions across different regions. The study found that knowledge gained from traveling to various educational institutions was beneficial to Phra Chen Duriyanga's subsequent work, particularly in the knowledge of Western music ensembles brass band and military band. Although it can be inferred that Phra Chen Duriyanga's already possessed some of this knowledge, it was acquired not through direct travel to the Western countries but through self-research from foreign language textbooks. The knowledge extracted from Phra Chen Duriyanga's travel records helps to expand the overall understanding of the history of Western music education in Thailand, demonstrating the origins and applications of the knowledge used to develop Western music in Thailand, which has since been further developed up to the present.

Keywords: Phra Chen Duriyanga, Music study, Western Music.

1. บทนำ

ในปัจจุบัน (พ.ศ.2565) สถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมไปถึงหน่วยงานใหญ่เล็กที่ทำหน้าที่เผยแพร่องค์ความรู้อาทิ หอจดหมายเหตุ หอสมุด พิพิธภัณฑ์ ได้เริ่มทีจัดทำฐานข้อมูลประเภทออนไลน์ขึ้น ทำให้เอกสาร หนังสือ ไปจนถึงสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภทที่สำคัญ หายาก ถูกแปลงสารให้อยู่ในรูปแบบไฟล์ดิจิทัลสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นโดยไม่ทำให้ต้นฉบับได้รับความเสียหาย ส่งผลโดยตรงให้การศึกษาในด้านต่าง ๆ ได้มีช่องทางในการขยายขอบเขตการศึกษาให้กว้างขึ้น กรณีของศาสตร์ทางด้านดนตรีตะวันตกในประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในนั้นเช่นกัน

การศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทย หากมองในมุมที่กว้างออกไปกว่าการเรียนการสอนในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาทั่วไป การศึกษาดนตรีตะวันตกอย่างเป็นระบบได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในกองทหาร หรือกองทัพ ย้อนไปตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้เริ่มมีแนวคิดของจัดการระบบและระเบียบของกองทัพให้ทัดเทียมกับนานาชาติตะวันตก ในช่วงเวลานั้นเองที่ได้เริ่มมีการว่าจ้างนายทหารต่างชาติเข้ามาทำการฝึกสอนระบบระเบียบธรรมเนียมทางทหารแก่ทหารชาวสยามอันมีเรื่องของการดนตรีเข้ามาเป็นหน่วยสอดแทรก

สุพจน์ มานะลัภนเจริญ ได้กล่าวว่าในการฝึกทหารตามแบบแผนตะวันตกนั้นนอกจากที่จะต้องเรียนการจัดระเบียบกรมกองการยุทธ์ต่าง ๆ ยังจำเป็นต้องเรียนการจัดแถวกองเกียรติยศไว้ต้อนรับราชอาคันตุกะอันเป็นหนึ่งในพิธีทางการทูตตามแบบอย่างตะวันตก (protocol) ขนานควบคู่กันไป ในการนี้เองแตรวงโยธวาทิตก็เป็นส่วนหนึ่งในพิธีการทูตนี้ ด้วยวงโยธวาทิตนี้เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในกองดุริยางค์ ในพิธีนี้วงโยธวาทิตนี้จะต้องบรรเลง เพลงชาติของประเทศนั้นและของประเทศตนเองเพื่อแสดงถึงสัญลักษณ์ของชาติตนเองและแสดงความคารวะราชอาคันตุกะด้วย แน่นอนว่าสยามในช่วงเวลานั้นยังไม่มีเพลงประจำชาติของตัวเอง จึงมีการยืมเพลงชาติของชาติอังกฤษ God save the Queen มาใช้เป็นการชั่วคราว (สุพจน์ มานะลัภนเจริญ, 2545, หน้า 142)

นอกจากการฝึกฝนทางทหารของกองทัพที่ทำให้ชาวสยามได้เรียนรู้ดนตรีตะวันตกแล้ว หากย้อนไปเล็กน้อยในช่วงรัชกาลก่อนหน้าคือรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ถึงช่วงรัชกาลที่ 4 การมาถึงของคณะทูต

ตะวันตกก็มีส่วนให้ก่อเกิดการพัฒนาการศึกษาดนตรีตะวันตกอย่างเป็นระบบเช่นกัน ดังในข้อเขียนของ ณัฐชยา นัจจนาวากุล ที่ได้กล่าวว่า การเจริญความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นสิ่งที่ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องแบบแผนการดนตรีทหารของราชสำนัก และก่อให้เกิดการถ่ายเทวัฒนธรรมการดนตรีจากต่างถิ่นเข้าสู่สยามตามมา ราชสำนักสยามเริ่มให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบเหล่านี้ถือเป็นสิ่งที่มีความหมายไปในเชิงสัญลักษณ์ และไม่ได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือหรือสิ่งบันเทิงเท่านั้น หากแต่มีความหมายว่าเป็นเรื่องทันสมัยและความมีอารยชนอีกด้วยอีกด้วย (ณัฐชยา นัจจนาวากุล, 2559, หน้า 68)

จึงเห็นได้ว่าชาติตะวันตกอันเป็นเจ้าของดนตรีตะวันตกได้เดินทางเข้ามาเผยแพร่วัฒนธรรมการดนตรีแก่ชาวสยามมาเป็นเวลานาน ถือเป็นหมุดหมายแรกเริ่มในการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทยอย่างเป็นระบบยุคแรก ในทางด้านของประเทศไทยเอง ก็ได้มีบุคลากรชาวไทยคนสำคัญที่เป็นหนึ่งในกำลังสำคัญในการพัฒนาการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทย นั่นคือพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยกร) ปูชนียบุคคลด้านดนตรีคนสำคัญ มีชีวิตอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2426 ถึงปี พ.ศ. 2511

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า พระเจนดุริยางค์ เป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อวงการดนตรีในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นในฐานะของผู้ประพันธ์ทำนองเพลงชาติไทยฉบับปัจจุบัน ผู้อำนวยเพลงและเรียบเรียงเพลงประจำวงดุริยางค์สากลกรมศิลปากร เป็นต้น แต่สิ่งหนึ่งที่พระเจนดุริยางค์ได้กระทำมาตลอดในช่วงชีวิตคือการเป็นนักการศึกษาดนตรีที่ผลิตผลงาน ไปจนถึงแสดงข้อคิดเห็นในเรื่องของการศึกษาทางดนตรีมาอย่างมากมาย ผ่านหนังสือตำรา และบันทึกต่าง ๆ ในบรรดาเอกสารต่าง ๆ ที่สะท้อนความคิด ความรู้ของพระเจนดุริยางค์ออกมานั้น หนึ่งในเอกสารที่มีความน่าสนใจอันเป็นเอกสารหลักฐานบันทึกการเดินทางเยือนประเทศในทวีปยุโรปของพระเจนดุริยางค์มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “รายงานการดูงานในต่างประเทศของข้าราชการซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือค่าใช้จ่ายจาก ก.พ.: การดูงานดนตรีสากล กรมศิลปากร พ.ศ. 2480” ซึ่งจะเป็นเอกสารหลักในการบทความถอดความรู้ฉบับนี้

ด้วยที่มาและความสำคัญดังที่กล่าวมาข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงมีจุดประสงค์เพื่อที่จะนำเอกสารสำคัญชิ้นดังกล่าวซึ่งซึ่งได้ถูกจัดทำให้อยู่ในระบบดิจิทัลเผยแพร่โดยทั่วไปเป็นที่เรียบร้อย เป็นเอกสารที่รวมบทบันทึกจากทัศนคติและความคิดของพระเจนดุริยางค์ มาทำการถอดความรู้โดยใช้หลักคิดทางสาขาวิชาดนตรีวิทยาในประเด็นทางการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อนำเนื้อหาสาระที่ได้เข้าสู่กระบวนการคิดวิเคราะห์ สรุปผล อภิปรายผล เป็นองค์ความรู้ที่จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทยต่อไป

2.พระเจนดุริยางค์กับการศึกษาดนตรีตะวันตก (ในประเทศไทย)

พระเจนดุริยางค์เป็นชาวไทย หรือประเทศสยามในขณะนั้นโดยกำเนิด แม้ว่าชาติกำเนิดของทั้งผู้เป็นบิดาและมารดาจะมิใช่ชาวสยาม โดยบิดาของท่าน คือ นายจาคอบ ไฟต์ (Jacob Fiet) เป็นชาวเยอรมัน และมารดาคือนางทองอยู่ มีเชื้อสายรามัญ พระเจนดุริยางค์มีพี่น้องร่วมบิดามารดารวม 3 คน คือ นายพอล ไฟต์ (Paul Fiet) นายรีโอ ไฟต์ (Reo Fiet) และตัวของพระเจนดุริยางค์เองคือปีเตอร์ ไฟต์ (Peter Fiet) ด้วยการที่มีบิดามีเชื้อสายมาจากประเทศเยอรมนีซึ่งเป็นดินแดนตะวันตกอันเป็นเจ้าของวัฒนธรรมดนตรีตะวันตก อีกทั้งยังเป็นนักดนตรีที่ทำหน้าที่ทางดนตรีตำแหน่งสำคัญในราชสำนักสยามคือเป็นผู้ฝึกสอนกองแตรวงสยามทั้งในแตรวงวังหน้าและแตรวงวังหลวง บิดาของพระเจนดุริยางค์จึงย่อมเป็นผู้ที่เห็นคุณค่าและประโยชน์ในการดนตรี และวิสัยทัศน์นี้เองที่ทำให้นายจาคอบ ไฟต์ ได้นำวิชาการดนตรีปลูกฝังแก่บุตรทั้งสามของตน

ภาพที่ 1 จากซ้าย นายพอล ไฟต์ (Paul Fiet) ปีเตอร์ ไฟต์ (Peter Fiet) หรือ พระเจนดุริยางค์ และนายรีโอ ไฟต์ (Reo Fiet)
ที่มา: รัตนาวดี กันตังกุล

2.1. ในฐานะเป็นผู้เรียน

การศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทยของพระเจนดุริยางค์นั้น ในฐานะผู้เรียนท่านได้เริ่มต้นการเรียนดนตรีตั้งแต่วัยเยาว์โดยได้เริ่มศึกษาดนตรีตะวันตกครั้งแรกกับผู้เป็นบิดา อ้างอิงจากบันทึกของพระเจนดุริยางค์ ความตอนหนึ่งได้กล่าวว่าในระยะเวลาที่ข้าพเจ้าศึกษาวิชาสามัญที่โรงเรียนอัสสัมชัญดังได้กล่าวแล้วนั้น ทางบ้านข้าพเจ้าก็ได้เริ่มทำการศึกษาวิชาการดนตรีจากบิดาของข้าพเจ้า ทั้งนี้พร้อมกับพี่ชายอีกสองคน การฝึกเครื่องดนตรีนี้ข้าพเจ้าต้องฝึกฝนอย่างเคร่งเครียดที่สุด คือทุก ๆ วันภายหลังที่กลับมาจากโรงเรียนแล้ว ต้องฝึกตั้งแต่ 17.00 น. ถึง 18.00 น. หรือถึง 19.00 น. ส่วนวันพฤหัสและวันหยุดซึ่งเป็นวันหยุดเรียนก็ต้องฝึกตั้งแต่เวลา 13.00 น. ถึง 16.00 น. และในบางวันก็เพิ่มเวลาเช้าตั้งแต่ 10.00 น. ถึง 12.00 น. อีกเวลาหนึ่งด้วย วันหยุดทำการฝึกหัดไม่ใคร่มีเลย นอกจากการเจ็บป่วยหรือเทศกาลตรุษฝรั่ง (Christmas) และวันขึ้นปีใหม่ (New Year) สองสามวันเท่านั้น (พระเจนดุริยางค์, 2512, หน้า 32)

ภาพที่ 2 พระเจนดุริยางค์ (ขวาสุด) บรรเลงเชลโลร่วมกับสหายชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ในประเทศไทย
ที่มา: รัตนาวดี กันตังกุล

จะเห็นได้ว่าการฝึกซ้อมและเรียนดนตรีของพระเจนดุริยางค์นั้นมีความเข้มงวดในเรื่องของการจัดสรรเวลาอย่างเป็นระบบ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ปลูกฝังบุตรชายของจาคอบ ไฟต์ ทั้งสามให้มีวินัยในการเรียนดนตรี ในส่วนของรายละเอียดการเรียนการสอนนั้นไม่มีการบันทึกไว้ชัดเจน แต่หากสำรวจบันทึกส่วนอื่นของพระเจนดุริยางค์

ตอนหนึ่งจะมีการกล่าวถึงผลสัมฤทธิ์จากการที่ฝึกฝนดนตรีเหล่านี้มาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวก็สะท้อนภาพบางส่วนเกี่ยวกับลักษณะของการเรียนดนตรีของพระเจนดุริยางค์ได้เป็นอย่างดี โดยภายในบันทึกของพระเจนดุริยางค์กล่าวว่า

> *"...ภายหลังเมื่อข้าพเจ้าเติบโตขึ้นก็มีความสามารถในการปฏิบัติซอ Cello ได้ดีพอใช้และได้เข้าร่วมบรรเลงแบบคัพภ์ดนตรี Chamber Music กับพี่ชายทั้งสองของข้าพเจ้าเป็นวง Trio (Violin I, Violin II & Cello) โดยใช้บทเพลงซึ่งบิดาจัดซื้อมาเป็นจำนวนมากจากทุก ๆ แห่งที่มีเพลงประเภทนี้จำหน่ายจนแทบจะกล่าวได้ว่าเพลงประเภทนี้เกือบทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกแห่งการดนตรี...ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบิดาข้าพเจ้ามุ่งหมายที่จะให้เราทั้งสามคนมีจิตใจรักและนิยมบทเพลงในชั้น Classic ทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อข้าพเจ้ามีอายุได้ประมาณ 17 ปี ได้รับการฝึกหัด Piano อีกอย่างหนึ่งด้วย..." (พระเจนดุริยางค์, 2512, หน้า 34)*

นอกจากนั้นพระเจนดุริยางค์ยังได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากตำราภาษาต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ดังที่ครูมนตรีได้สรุปประวัติของพระเจนดุริยางค์ตอนหนึ่งว่า ในส่วนทางทฤษฎี พระเจนดุริยางค์ได้ศึกษาค้นคว้าด้วยการสั่งซื้อตำราทั้งภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษมาพิจารณาเทียบเสียง เช่นตำราทฤษฎีดุริยางคศาสตร์ตอนต้น สรุปหลักวิชาเบื้องต้น ตำราประสานเสียง ตำราการประพันธ์เพลง ตำราว่าด้วยเครื่องดนตรีที่ใช้ในวงดุริยางค์ ในวงโยธวาทิต ตำราการแยกแนวเพลง ประวัติการดนตรี (มนตรี ตราโมท, 2516, หน้า 12)

กล่าวได้ว่าในฐานะผู้เรียนการดนตรีตะวันตกในประเทศไทย พระเจนดุริยางค์และกลุ่มพี่ชายเป็นกลุ่มคนในสยามที่ได้รับการศึกษาดนตรีตะวันตกอย่างเป็นระบบจากนายจาคอบ ไฟต์ ผู้เป็นบิดาอันมีความรู้ความสามารถด้านการดนตรีตะวันตก ซึ่งหากวิเคราะห์จากข้อความในบันทึกของพระเจนดุริยางค์ก็จะเห็นได้ว่าการเรียนการสอนมุ่งเน้นไปในเรื่องของการปฏิบัติดนตรีอย่างจริงจังจนสามารถปฏิบัติรวมวงในลักษณะวงขนาดเล็กได้ หากมองในอีกมิติหนึ่งการที่นักดนตรี

ตะวันตกจะสามารถปฏิบัติเครื่องดนตรีได้อย่างดีเยี่ยม นอกจากนั้นพระเจนดุริยางค์ยังมีการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากการศึกษาตำราภาษาต่างประเทศด้วยตนเองด้วยเพราะองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้คือเรื่องของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีดนตรีที่ดี ดังนั้นจึงอนุมานได้ว่าการเรียนการสอนดนตรีของนายจาคอบ ไฟต์ที่ส่งต่อแก่บุตรทั้งสามารถได้มีการบรรจุการเรียนด้านทฤษฎีดนตรีลงไปด้วยเช่นกันเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และนำความรู้เหล่านั้นมาเป็นองค์ประกอบให้สามารถปฏิบัติดนตรีได้ดี

2.2 ในฐานะเป็นผู้สอนให้ความรู้

ภาพที่ 3 พระเจนดุริยางค์ขณะควบคุมวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร
ที่มา: งานสังคีตศิลปของกรมศิลปากร 2492-2494

ในช่วงเริ่มต้นของชีวิตการทำงาน พระเจนดุริยางค์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูสอนวิชาภาษาอังกฤษ ในโรงเรียนอัสสัมชัญ บางรัก เป็นเวลาสองปี ก่อนที่จะลาออกมารับราชการที่กรมรถไฟหลวง ในส่วนของแผนกการเดินรถ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น “ขุนเจนรถรัฐ” ซึ่งงานในช่วงต้นทั้งหมดไม่เกี่ยวข้องกับการดนตรีก่อนที่จุดเปลี่ยนสำคัญคือการที่พระเจนดุริยางค์ได้ถูกขอตัวจากกรมรถไฟหลวงไปรับราชการที่กรมมหรสพ สังกัดวงเครื่องสายฝรั่งหลวง เมื่อรับราชการอยู่ประมาณเดือนเศษท่านก็ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรให้มีการเปลี่ยนราชทินนามเดิมจากขุนเจนรถรัฐ มาเป็น “หลวงเจนดุริยางค์” และในอีก 5 ปีต่อมา จึงได้รับพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้เป็นปลัดกรมกองดนตรีฝรั่งหลวง จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2465 ก็ได้รับพระราชทานเป็น “พระเจนดุริยางค์” ขณะมีอายุ 38 ปี (พูนพิศ อมาตยกุล, 2562, หน้า 9)

หลังจากที่ได้เข้ามาประจำการในกรมมหรสพ บทบาทหน้าที่ของพระเจนดุริยางค์ในฐานะของผู้ฝึกฝน ผู้ให้ความรู้ด้านดนตรีจึงได้เด่นชัดขึ้น พระเจนดุริยางค์ได้เริ่มพัฒนาวงเครื่องสายฝรั่งหลวงทำให้วงมีฝีมือก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้นแล้วพระเจนดุริยางค์ยังได้มีการก่อตั้งโรงเรียนสอนดนตรีโดยเฉพาะตั้งชื่อว่า วิทยาลัยสากลดนตรีสถาน เปิดดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 มีผู้ให้ความสนใจสมัครเข้ามาเรียน บางท่านต่อมาได้เป็นศิลปินผู้เชี่ยวชาญทางดนตรีคนสำคัญของประเทศไทย อาทิ ครูประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง คุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง เป็นต้น

นอกจากในฐานะของการเป็นผู้ควบคุมวงเครื่องสายฝรั่งหลวงในกรมมหรสพอันต่อมาจะกลายเป็นวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากรแล้ว ผลงานทางการศึกษาดนตรีตะวันตกที่โดดเด่นในฐานะที่เป็นผู้ให้ความรู้ของพระเจนดุริยางค์อีกประการนั่นคือการสร้างสรรค์ตำราทางดนตรีขึ้นมาหลายเล่มครอบคุมเป็นในเรื่องของทฤษฎีการดนตรี สุนทรียศาสตร์ เครื่องดนตรีวิทยา อาทิ ตำราเรื่อง ทฤษฎีการสอนดนตรีตอนต้น (Rudements of Music), ตำราการประสานเสียง (Harmony), ทฤษฎีการดนตรี (Theory of Music) เป็นต้น (มนตรี ตราโมท, 2516)

นั่นส่งผลให้พระเจนดุริยางค์กลายเป็นผู้ที่มีความโดดเด่นทางด้านการดนตรีตะวันตกเป็นอันมากในสยามยุคสมัยนั้น เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดนตรีตะวันตกที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ พระเจนดุริยางค์ก็มักจะได้รับเลือกให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเหล่านั้นเสมอมา ด้วยหนึ่งในกิจกรรมสำคัญที่ประเทศดุริยางค์ได้มีส่วนร่วม นั่นคือการบันทึกเพลงไทยด้วยโน้ตสากลตะวันตก นำโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา ที่ดำเนินการมาตั้งแต่ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ 2475 และสามารถตีพิมพ์เผยแพร่ออกมาได้หลังจากนั้น และด้วยความเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านดนตรีตะวันตกเพียงไม่กี่คนในช่วงเวลานั้นนี่เอง ก็เป็นหนึ่งในเหตุผลที่พระเจนดุริยางค์ได้ถูกส่งตัวไปศึกษาดูงานยังประเทศทางทวีปยุโรปเพื่อพัฒนาศักยภาพทางดนตรีให้เจริญยิ่งขึ้นไป รวมไปถึงการเจริญสัมพันธไมตรีและสร้างเครือข่ายทางดนตรีระหว่างประเทศสยามกับประเทศทางตะวันตกอีกด้วย

3.การศึกษาดูงานยังต่างประเทศ และบันทึกการเดินทางของพระเจนดุริยางค์

ช่วงปลายปี พ.ศ. 2479 พระเจนดุริยางค์ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน หรือ ก.พ. อันเป็นคณะกรรมการที่รับผิดชอบงานด้านการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐ เป้าหมายของการใช้เงินทุนก้อนนี้เพื่อใช้สำหรับการศึกษาดูงานด้านดนตรีในประเทศต่าง ๆ ของทวีปยุโรป โดยมีระยะเวลาตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2479 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2480 การเดินทางครั้งนี้มีเส้นทางผ่านประเทศสำคัญทางดนตรีตะวันตกได้แก่ ประเทศอังกฤษ ประเทศเยอรมนี ประเทศออสเตรีย ประเทศฝรั่งเศส และประเทศอิตาลี ผ่านเมืองสำคัญมากมายอาทิ กรุงลอนดอน กรุงปารีส กรุงเบอร์ลิน กรุงโรม เป็นต้น

ภาพที่ 4 พระเจนดุริยางค์ (ซ้ายสุด) ขณะดูงานในยุโรป พ.ศ. 2480
ที่มา: รัตนาวดี กันตังกุล

หนึ่งในหลักฐานสำคัญที่เกิดขึ้นจากการเดินทางครั้งนี้คือ หนังสือบันทึกการเดินทางที่บันทึกโดยพระเจนดุริยางค์ ซึ่งเป็นผู้เดินทาง มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า รายงานการดูงานในต่างประเทศของข้าราชการซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือค่าใช้จ่ายจาก ก.พ.: การดูงานดนตรีสากล กรมศิลปากร พ.ศ. 2480 บันทึกการเดินทางฉบับนี้มีความหนา 103 หน้า จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม พระนคร ผู้พิมพ์โฆษณาคือ นายวรกิจ บรรหาร ลงวันที่ไว้คือ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2481 ประกอบไปด้วยสองส่วนคือ

ส่วนที่ 1 ส่วนบันทึกการเดินทาง จำนวน 91 หน้า ในส่วนนี้เป็นการบันทึกรายละเอียดการเดินทางทั้งหมดในช่วงระยะเวลาประมาณ 10 เดือน สอดแทรก

ไปด้วยมุมมองข้อคิดเห็นของพระเจนดุริยางค์ในการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายทางดนตรีที่พระเจนดุริยางค์ได้รับตลอดการเดินทาง

ส่วนที่ 2 ส่วนการสรุปรายงาน จำนวน 12 หน้า ซึ่งเป็นการสรุปเนื้อหาสาระของการเดินทางศึกษา มีการแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ

แม้ว่าการเดินทางของพระเจนดุริยางค์จะล่วงเลยมากว่า 80 ปี แต่หลายประเด็นในบทบันทึกชิ้นนี้ของท่านหลายประเด็นยังคงความร่วมสมัยและสามารถประยุกต์ใช้ได้ในยุคสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2565) ในการถอดความรู้การเดินทางครั้งนี้เป็นการถอดความรู้ส่วนหนึ่งจากการเดินทางศึกษาดูงานยังสถานศึกษาทางดนตรีในยุโรป

ถอดความรู้บันทึกการเดินทางพระเจนดุริยางค์กับการศึกษาดูงานสถานศึกษาดนตรีในยุโรป

ภาพที่ 3 พระเจนดุริยางค์ขณะควบคุมวงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร
ที่มา: งานสังคีตศิลปของกรมศิลปากร 2492-2494

การศึกษาดูงานของพระเจนดุริยางค์ในทวีปยุโรปแม้ว่าจะเป็นการศึกษาดูงานที่ครอบคลุมศาสตร์ทางดนตรีหลากหลายด้าน โดยหนึ่งในด้านที่พระเจนดุริยางค์ให้ความสำคัญนั่นคือด้านการศึกษาดนตรีตะวันตกเพราะด้วยตลอดการเดินทางพระเจนดุริยางค์ได้เข้าเยี่ยมชมสถาบันทางการศึกษาดนตรีที่สำคัญมากมายหลาย

แห่งทั่วทั้งภูมิภาค ซึ่งได้ถูกระบุอย่างละเอียดในบันทึกการเดินทางของท่าน การถอดความรู้ของบทความฉบับนี้จึงมุ่งเน้นในประเด็นในบันทึกด้านการเยี่ยมชมสถานศึกษาทางดนตรีต่าง ๆ ของพระเจนดุริยางค์เป็นหลัก ซึ่งนอกจากจะเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจแล้ว ยังสามารถตกตะกอนออกมาเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศไทยที่จะเป็นประโยชน์ต่อไป โดยผู้เขียนจะขอแบ่งหัวข้อตามประเทศในหมายกำหนดการ เพื่อให้ง่ายแก่การมองในภาพรวม ดังนี้

4.1 การศึกษาดูงานทางดนตรีในประเทศอังกฤษ

ประเทศอังกฤษ เป็นประเทศในแผนการเดินทางที่พระเจนดุริยางค์ได้ใช้เวลาพำนักอยู่เป็นเวลานานที่สุดเมื่อเทียบกับการเดินทางเยือนประเทศอื่น ๆ โดยพำนักอยู่ในกรุงลอนดอนเป็นเมืองหลัก ดังนั้นเมื่อเทียบกับประเทศและเมืองอื่นๆ ในแผนกำหนดการสัดส่วนในการเยือนสถานที่ต่างๆ ของประเทศอังกฤษจึงจะมีมากและหลากหลายกว่าการศึกษาดูงานในประเทศอื่น ๆ นั่นส่งผลให้พระเจนดุริยางค์ได้สัมผัสระบบการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศอังกฤษในหลายรูปแบบ จากหลากหลายสถาบันการศึกษา โดยภายในประเทศการเดินทางของพระเจนดุริยางค์นี้ได้บันทึกถึงการเข้าศึกษาดูงานสถานศึกษาของประเทศอังกฤษจำนวน 9 ครั้ง (หากนับการดูการแสดงดนตรีที่โรงเรียนดนตรีทหารบกอังกฤษจะรวมทั้งสิ้น 10 ครั้ง: ผู้เขียน) จากสถาบันการศึกษา 6 แห่ง ได้แก่

- โรงเรียนดนตรีเดอตรีนิตี หรือ The Trinity College of Music (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 28 เมษายน/21 พฤษภาคม พ.ศ. 2480)

- วิทยาลัยหลวงสอนวิชาดนตรี หรือ Royal College of Music (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2480)

- ราชวิทยาลัยวิชาดนตรี หรือ Royal Academy of Music (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2480)

- โรงเรียนการดนตรีทหารบกอังกฤษ หรือ Kneller Hall (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 1, 30 มิถุนายน พ.ศ. 2480)

- โรงเรียนนาฏดุริยางค์คิลด์ฮอลสกูลออฟมิวสิกแอนด์ดรามา หรือ Guildhall School of Music and Drama (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 18, 24-26 มิถุนายน พ.ศ. 2480)

ในส่วนของการสอนดนตรีในโรงเรียนสามัญนั้นมีการบันทึกกล่าวถึงความพยายามที่จะเข้าศึกษาดูงานผ่านเลขานุการของคณะกรรมการศึกษาประเทศอังกฤษ แต่ไม่มีรายละเอียดหลังจากนั้นว่า พระเจนดุริยางค์ได้มีโอกาสเข้าชมหรือไม่ จึงเห็นได้ว่าระยะเวลาประมาณ 3 เดือนที่พระเจนดุริยางค์ได้พำนักอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น ท่านได้เข้าศึกษาดูงานในสถาบันการศึกษาดนตรีชั้นนำของประเทศอังกฤษโดยส่วนใหญ่ทั้งหมด บางช่วงบางตอนของบันทึกได้สะท้อนให้เห็นถึงความตื่นตาตื่นใจจากการที่ได้สัมผัสรูปแบบการเรียนการสอนดนตรีตะวันตกในดินแดนต้นกำเนิด มีการเปรียบเทียบบางประการกับสิ่งที่มีในประเทศไทยเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นภายในบันทึกความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เข้าเยี่ยมชมกับเจ้าของสถานที่ โดยผู้เขียนจะขอยกบางช่วงบางตอนของบันทึกพระเจนดุริยางค์ในระหว่างเยือนวิทยาลัยหลวงสอนวิชาดนตรี ความตอนหนึ่งว่า

> *"...โรงเรียนนี้ใหญ่โตกว้างขวางมากกิจกรรมของการสอนได้จัดไว้เป็นแผนก ๆ มีอาจารย์ประจำทุก ๆ แผนกมีระเบียบเรียบร้อยดีที่สุด มีโรงละครประจำโรงเรียนย่อม ๆ (โตกว่าโรงโขนเรา) และห้องแสดงคอนเสิตของโรงเรียน (โตกว่าห้องแสดงคอนเสิตที่ศาลาสหทัยสมาคมอีกหนึ่งเท่า) บนเวทีที่ตั้งซอวง มีออร์แกนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ติดฝาผนังตอนกลางมีเปียโนขนาดใหญ่ชะนิด (Piano Concert Grand) ตั้งอยู่ทางซ้ายของผู้ให้จังหวะ และมีนักดนตรีประจำซอวงซึ่งกำลังซ้อมอยู่นั้นกว่า 70 คน...เซอร์ ฮิว แอลเลน ได้รับรองเป็นอย่างดี กลับได้เชื้อเชิญให้กลับมาชมการสอนในวันหลัง ๆ อีก และจะได้ส่งบัญชีแสดงรายการสอนประจำวันมาให้ภายหลัง..." (พระเจนดุริยางค์, 2480, หน้า 23-24)*

ภาพที่ 6 พระเจนดุริยางค์ (ซ้ายสุด) ขณะดูงานในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พ.ศ. 2480
ที่มา: ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล อาศรมดนตรีวิทยา มูลนิธิราชสุดา

ส่วนของประเทศอังกฤษนี้แม้ว่าพระเจนดุริยางค์จะไม่ได้มีการลงรายละเอียดหรือกล่าวถึงการศึกษาดูงานทางการสอนดนตรีในระดับสามัญ แต่สิ่งหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่ามีประโยชน์มากอันหนึ่ง คือการที่พระเจนดุริยางค์ได้มีโอกาสเข้าชมระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการดนตรีทหารบกอังกฤษ (Kneller Hall) เนื่องด้วยเป็นสถานศึกษาดนตรีไม่กี่แห่งที่ฝึกสอนเรื่องของการดนตรีแตรวงหรือวงโยธวาทิตเป็นหลัก ในขณะที่โรงเรียนดนตรีแห่งอื่นที่พระเจนดุริยางค์ได้เข้าชมจะอยู่ในรูปแบบของดนตรีคลาสสิกเป็นหลัก การที่ได้ชมโรงเรียนที่มีการฝึกสอนวงโยธวาทิตเป็นหลักนั้นด้วยเพราะในประเทศสยามขนาดนั้น กำลังเป็นช่วงเวลาที่ความตื่นตัวเรื่องวงโยธวาทิต ไปจนถึงวงดุริยางค์เครื่องเป่านักเรียนกำลังตื่นตัวมีการจัดตั้งวงดนตรีลักษณะนี้ขึ้นมามากมายทั้งในโรงเรียนต่างๆ กองการลูกเสือกองทหารย่อยตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งต่อมาเมื่อพระเจนดุริยางค์กลับจากการศึกษาดูงานนั้น ท่านก็มีบทบาทอย่างมากในการจัดตั้ง สรรหาเครื่องดนตรีสำหรับวงดนตรีลักษณะเครื่องเป่าเช่นนี้ โดยเฉพาะเหตุการณ์สำคัญในปี พ.ศ. 2500 พลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจในช่วงเวลานั้นได้มีนโยบายการจัดหาเครื่องดนตรีสำหรับแตรวง วงโยธวาทิต ทั่วประเทศไทย ซึ่งได้มอบหมายให้พระเจนดุริยางค์จัดหาเครื่องดนตรี และเป็นผู้ให้คำแนะนำเบื้องต้นเกี่ยวกับดนตรีแตรวง โยธวาทิตแก่โรงเรียนต่าง ๆ เป็นขั้นนำ (ประสงค์ ปัญญาเพชร, วิรัตน์ กฤตานุกูลย์, และ สมบุญ พรหม, 2550)

4.2 การศึกษาดูงานทางดนตรีในประเทศเยอรมนี

การศึกษาดูงานในประเทศเยอรมนีของพระเจนดุริยางค์นั้นมีการวางหมายกำหนดการให้พระเจนดุริยางค์พำนักในสองเมืองสำคัญได้แก่เมืองมิวนิค (Munich) และกรุงเบอร์ลิน (Berlin) ซึ่งระหว่างที่พำนักในประเทศเยอรมนีนี้พระเจนดุริยางค์ยังมีหมายกำหนดการที่จะศึกษาดูงานทางดนตรีบริเวณพื้นที่ข้างเคียงนั่นคือประเทศออสเตรียซึ่งมีดินแดนติดกับเยอรมนี อย่างไรก็ตามการศึกษาดูงานในสถาบันการศึกษาดนตรีมีปรากฏเพียงภายในเมืองหลักของประเทศเยอรมนีดังที่กล่าวมาข้างต้น โดยพระเจนดุริยางค์ได้ระบุภายในบันทึกว่าได้เข้าศึกษาดูงานในประเทศเยอรมนีนี้ทั้งหมด 4 ครั้งแบ่งเป็น 3 สถาบันได้แก่

- สต๊าตลิเชน อากาเดมี เดร์ โทนกุนซต์ โฮ้กชูเลอ พียอร์ มูสิก หรือ Staatlichen Akademie der Tonkunst Hochschule für Musik (ไม่มีการเข้าเยี่ยมชมอย่างเป็นทางการ เนื่องจากเป็นช่วงหยุดภาคฤดูร้อน โดยได้ประสานงานเข้าพบรองประธานเพื่อรับทราบรายละเอียดแทนในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2480)

- ดอยเชอ อากาเดมี หรือ Deutscha Akademie (เข้าเยี่ยมชมในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2480)

- มหาวิทยาลัยโฮค์ชูเลอฟูร์มูซิก หรือ Hochschule für Musik (เข้าเยี่ยมชมในวันที่ 24,31 สิงหาคม พ.ศ. 2480)

ในการเยี่ยมชมมหาวิทยาลัยในประเทศเยอรมนีนี้สิ่งหนึ่งที่มีความแตกต่างกับมหาวิทยาลัยการดนตรีในประเทศอื่น ๆ ที่ได้เข้าเยี่ยมชม คือการที่ประเทศเยอรมนีเป็นเจ้าความคิดในเรื่องของเทคโนโลยีล้ำสมัย และมีการใช้เทคโนโลยีจากความคิดเหล่านั้นมาใช้ในระบบการศึกษาหน่วยต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาดนตรี ดังช่วงสุดท้ายที่พระเจนดุริยางค์พำนักอยู่ในประเทศเยอรมนี ได้มีการเดินทางไปศึกษาดูงานในมหาวิทยาลัยโฮค์ชูเลอฟูร์มูซิกพร้อมกันกับนายจินตร์ กุญชร (ซึ่งเชื่อว่าคือ พันเอกจินตร์ กุญชร ณ อยุธยา ต่อมาเป็นเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงบอนน์ ช่วงปี พ.ศ. 2513 - 2516: ผู้เขียน) การมาเยือนมหาวิทยาลัยการดนตรีในประเทศเยอรมนีของพระเจนดุริยางค์ มีช่วงตอนหนึ่งกล่าวถึงเทคโนโลยีการบันทึกเสียงที่ล้ำสมัย และพระเจนดุริยางค์ก็ให้ความสนใจเป็นอย่างดี บันทึกตอนหนึ่งกล่าวว่า

"...วันนี้ได้ไปที่มหาวิทยาลัยของการดนตรีด้วยกันกับนายจินตร์ กุญชร เพื่อทำความรู้จักกับ ดร. เตราต์ไวน์ (Dr. Trautwein) แห่งมหาวิทยาลัยดนตรีนี้ กลับทำความรู้จักกับโปรเฟสเซอร์ยามาดา ชาวญี่ปุ่น ทั้งนี้โดย ดร.ฟริตส์สะไตน์ ซึ่งเป็นผู้อำนวยการเป็นผู้แนะนำให้ แล้วได้เลยไปด้วยกันที่สถานที่ซึ่งสร้างเครื่องอัดเสียงแบบใหม่ที่สุดซึ่งใช้ฟิล์มแทนจานได้ทดลองพูดตรอกลงในฟิล์มได้ผลดีที่สุด ดีกว่าเครื่องทรูว้อยส์ (Truevoice) แบบอเมริกันซึ่งได้เคยฟังแล้วที่กรุงลอนดอนได้ร้องขอให้เจ้าของส่งรายการและราคามาให้..." (พระเจนดุริยางค์, 2480, หน้า 63)

แม้ว่าพระเจนดุริยางค์จะไม่ได้ใช้เวลาในการพำนักอยู่ในประเทศเยอรมนีนี้ยาวนาน แต่ก็ใช้เวลาในการศึกษาดูงานยังสถานที่ต่าง ๆ อย่างคุ้มค่า และตรงประเด็น ดังกรณีของประเทศเยอรมนีนี้ที่มีความก้าวหน้าในวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ จึงถือว่าการเดินทางมาศึกษาดูงานเรื่องการศึกษาทางดนตรีตะวันตกในดินแดนแห่งนี้มีคุณประโยชน์ไม่ยิ่งหย่อนกว่าประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ในหมายกำหนดการ

4.3 การศึกษาดูงานทางดนตรีในประเทศฝรั่งเศส

หากมองย้อนไปตั้งแต่เริ่มต้นจะเห็นได้ว่าพระเจนดุริยางค์เริ่มเข้าศึกษาดูงานตามสถาบันการศึกษาดนตรีต่าง ๆ ตามลำดับคือเริ่มต้นที่ประเทศอังกฤษ เยอรมนี มาจนถึงฝรั่งเศสเป็นลำดับที่ 3 แต่หากวิเคราะห์ในส่วนของรายละเอียดบทบันทึกของพระเจนดุริยางค์ จะทราบได้ว่าท่านได้พำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อครั้งตั้งแต่เดินทางมาถึงยังเขตแดนทวีปยุโรปแต่แรกเริ่มก่อนที่จะเดินทางเข้าสู่ประเทศอังกฤษและเริ่มต้นศึกษาดูงานอย่างเป็นทางการ การมาถึงฝรั่งเศสในครั้งที่ 2 นี้ จะเป็นการศึกษาดูงานทางดนตรีอย่างเป็นทางการมีการเข้าเยี่ยมชมสถาบันการศึกษาดนตรีโดยระบุไว้ในบันทึกของพระเจนดุริยางค์เป็นจำนวน 5 ครั้ง จาก 3 สถาบัน ได้แก่

- มหาวิทยาลัยนาฏดุริยางค์และสุนทรพจน์แห่งชาติ หรือ Conservatoire National de Musique (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 20 กันยายน/13, 15, 19 ตุลาคม พ.ศ. 2480)

- โรงทหารกาแซร์เนอ เด เซแล๊สแตง หรือ Casernes des Celestins (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2480)

- โรงเรียนเอกอล นอร์มาล เดิน มูซิก หรือ Ecole Normale de Musique (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2480)

ผลพลอยได้สำคัญที่พระเจนดุริยางค์ได้รับตลอดการเดินทางเยือนยุโรป นั่นก็คือการได้รับประสบการณ์ทางเสียงที่หาไม่ได้จากงานบันทึกเสียงจำพวกแผ่นเสียง ซึ่งเป็นสื่อบันทึกเสียงที่เป็นที่นิยมในยุคสมัยนั้น การเยี่ยมชมสถาบันทางการศึกษาดนตรีก็เป็นอีกหมวดหมู่หนึ่ง ที่ทำให้พระเจนดุริยางค์ได้รับประสบการณ์ทางเสียงที่ดีไม่แพ้กับการชมการแสดงคอนเสิร์ตวงดนตรีคุณภาพในยุโรป โดยเฉพาะลักษณะของวงดนตรีประเภทเครื่องเป่า ที่มีคุณภาพเสียงกลมกลืนเทียบเท่าวงดุริยางค์เครื่องสาย ที่มักหาฟังได้ยากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงเวลาตลอดการเดินทางในทวีปยุโรปประมาณ 10 เดือนของพระเจนดุริยางค์นี้มีการระบุถึงความชื่นชอบในเสียงจากการแสดงของวงดุริยางค์เครื่องเป่าอยู่ 2 แห่ง แห่งแรกอยู่ที่ประเทศอังกฤษกับการแสดงของแตรวงคณะโฟเด้นมอเตอร์เวิร์ก (Foden Motor Work) ซึ่งเป็นวงดนตรีนอกเวลาของบริษัทรถบรรทุกโฟเด้น ประเทศอังกฤษ วงดุริยางค์เครื่องเป่าอีกแห่งที่พระเจนดุริยางค์ชื่นชม และมีระบุอยู่ในบันทึกการเดินทางของท่านนั่นคือ วงดุริยางค์ทหารการ์ด (Garde Républicaine) แห่งโรงทหารกาแซร์เนอ เด เซแล๊สแตง ซึ่งเป็นดนตรีของสถาบันทางการทหารที่สำคัญของประเทศฝรั่งเศส มีงานบันทึกเสียงมากมาย ผู้ควบคุมวงขณะนั่นคือ นายพันตรี ปิแอร์ ดูปอง (Pierre Dupont) ผู้เป็นทั้งนักเรียบเรียงเสียงประสานและผู้ฝึกสอนชั้นเยี่ยมเป็นผู้ให้การต้อนรับพระเจนดุริยางค์ได้กล่าวถึงการให้ได้เข้าเยี่ยมชมโรงทหารกาแซร์เนอ เด เซแล๊สแตง ตอนหนึ่งว่า

> *"...วันนี้ได้ไปที่โรงทหารกาแซร์เนอ เด เซแล๊สแตง (Casernes des Celestins) ซึ่งตั้งอยู่ที่บูเลอวาร์ด ฮังรี 4 (Boulevard Henry IV) ได้ไปพบท่านนายพันตรีดูปอง ครูแตรวงแห่งทหารการ์ด ได้ถือโอกาสเข้าฟังการซ้อม นักดนตรีประจำแตรวงนี้มีอยู่ 83 คน มีเครื่องลิ้นเป็นจำนวนมากมายกับฮ้าร์ป ประจำอยู่ 1 หลังและซอเบศประจำอยู่ด้วย 2 อัน เสียงแตรวงนี้นิ่มนวลดีมาก คล้ายซองวง..." (พระเจนดุริยางค์, 2480, หน้า 68-69)*

การเดินทางศึกษาดูงานโดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาจึงมิใช่แต่เพียงเพื่อเปิดประสบการณ์ทางด้านการเรียนการสอนการเข้าใจในกระบวนการและหลักสูตรเท่านั้น แต่ในฐานะของการศึกษาทางด้านดนตรี ประสบการณ์ทางเสียงที่ดีจึงเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบที่จะสร้างเสริมให้เกิดทักษะในการบรรเลงดนตรีที่ดีได้เช่นกัน

องค์ความรู้ด้านแตรวง โยธวาทิต ของพระเจนดุริยางค์ นับว่ามีความโดดเด่นชัดเจนมากขึ้น หลังจากได้ศึกษาดูงานยังประเทศในทวีปยุโรปโดยเฉพาะประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศส เห็นได้ชัดจากผลงานที่ปรากฏขึ้นภายหลังพระเจนดุริยางค์กลับมาปฏิบัติหน้าที่ยังประเทศไทย มีหลักฐานที่ชัดเจนสองส่วนสำคัญนั่นคือความสำเร็จในการจัดตั้งแตรวงแบบอังกฤษ ซึ่งมีแบบแผนมาตรฐานของแตรวงในประเทศอังกฤษ และการเรียบเรียงบทเพลงสำหรับวงดุริยางค์เครื่องลมจำนวนมากกรณีการจัดตั้งแตรวงของพระเจนดุริยางค์นั้นนับได้ว่ามีความน่าสนใจในเชิงประวัติศาสตร์แตรวงในประเทศไทยเป็นอย่างมากจึงขอยกเป็นกรณีเล็ก ๆ ที่สะท้อนถึงผลการเดินทางศึกษาดูงานทางดนตรีในแผ่นดินยุโรป โดยการจัดตั้งแตรวงลักษณะที่เชื่อว่าเป็นแบบอย่างแตรวงแบบอังกฤษหรือ British Brass Band ของพระเจนดุริยางค์นั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่พระเจนดุริยางค์ได้เข้ามากำกับดูแลกองดุริยางค์ตำรวจ มีเอกสารบันทึกชัดเจนคือ เอกสารบันทึกโดยกรมตำรวจเรื่องผลงานของท่านอาจารย์พระเจนดุริยางค์ในกรมตำรวจ ตอนหนึ่งกล่าวว่า

> *“...ท่านอาจารย์ (พระเจนดุริยางค์: ผู้เขียน) ก็ได้จัดทำบัญชีชนิดของเครื่องดนตรี แบบฝึกหัดที่จำเป็น บทเพลง มอบให้ พ.ต.อ. มงคล จิระเศรษฐ์ เพื่อนำเสนอกรมตำรวจ อนุมัติสั่งซื้อจากต่างประเทศทันทีตามโครงการของท่านที่ได้เสนอต่อกรมตำรวจไว้นั้น โดจจะจัดตั้งเป็นวงดุริยางค์เฉพาะเครื่องทองเหลืองล้วน ๆ ก่อน (บาสแบนด์) (วงชนิดนี้ไม่มีปี่)...” (กรมตำรวจ, ม.ป.ป.)*

นอกจากนั้นยังพบหลักฐานการจัดทำโน้ตเพลงบางส่วนของพระเจนดุริยางค์ที่บันทึกโครงร่างไว้เป็นแตรวงแบบอังกฤษอย่างชัดเจนซึ่งเป็นแบบแผนที่มีความเฉพาะเช่นมีการกำหนดใช่เครื่องดนตรีที่ไม่ปรากฏในวงดนตรีแตรงวงทั่วไปที่ถูกจัดตั้งในประเทศก่อนหน้า เช่น Eb Soprano Cornet, Eb Horn, Bb Baritone เป็นต้น

การศึกษาในด้านในการพัฒนาด้านวงโยธวาทิตภายหลังการกลับมาจากยุโรป ของพระเจนดุริยางค์ มีการระบุถึงการพัฒนาทั้งในด้านการจัดตั้งวง คัดเลือกนักดนตรี ไปจนถึงพัฒนาบทเพลงที่ใช้ในการบรรเลงทั้งในตัวเอกสาร ผลงานของท่านอาจารย์ พระเจนดุริยางค์ในกรมตำรวจ ไปจนถึงบันทึกจดหมายเหตุจากสถาบันต่าง ๆ ที่พระเจนดุริยางค์เคยมีส่วนในการร่วมพัฒนาวงโยธวาทิต ตอนหนึ่งในข้อเขียนของ ประสงค์ ปัญญาเพชร, วิรัตน์ กฤตานุกูลย์ และสมบุญ พรหม ได้กล่าวถึงช่วงเวลา การจัดตั้งวงโยธวาทิตประจำโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ตอนหนึ่งว่า

> *“...การรับสมัครนักเรียนที่สนใจสมัครเป็นนักดนตรีซึ่งมีจำนวนมาก เกินกว่าจำนวนเครื่องดนตรีที่มีอยู่หลายเท่า ในการพิจารณาคัดเลือก นักเรียนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับเครื่องดนตรีแต่ละชนิดนั้น เสวกโท พระเจนดุริยางค์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นครูใหญ่ทางดนตรีสากลของประเทศไทย ได้กรุณาสละเวลาเดินทางขึ้นมาพิจารณาคัดเลือกนักเรียนที่จะเป็น นักดนตรีที่ยุพราชวิทยาลัยด้วยตนเอง...การพิจารณาคัดเลือกนักเรียน เพื่อเข้ารับการฝึกหัดเป็นนักดนตรีในครั้งนั้น เสวกโทพระเจนดุริยางค์ กำหนดให้นักเรียนเข้าทดสอบเป็นรายคนโดยตัวท่านนั้นดีดเปียโน ไล่เสียงไปตามตัวโน๊ตต่างๆ แล้วให้นักเรียนที่เข้าทดสอบออกเสียงตาม เสียงเปียโนที่ได้ยิน จากนั้นท่านให้นักเรียนร้องเพลงตามความถนัด ซึ่งแต่ละคนก็ร้องกันเพียงคนละ 2-3 ประโยคเท่านั้นทำอย่างนี้จนครบ ถ้วนทุกคนแล้ววันรุ่งขึ้นจึงมีการประกาศผลผู้ที่ผ่านการทดสอบให้ ทราบทั่วกัน...” (ประสงค์ ปัญญาเพชร, วิรัตน์ กฤตานุกูลย์, และ สมบุญ พรหม, 2550, หน้า 237)*

ผลงานเชิงประจักษ์หลายชิ้นสำหรับวงโยธวาทิต และแตรวงแบบอังกฤษถูกผลิต ขึ้นเป็นจำนวนมาก ภายหลังการกลับมาของพระเจนดุริยางค์ นั่นสะท้อนให้เห็น อย่างชัดเจนว่า องค์ความรู้ด้านวงดนตรีประเภทแตรวง โยธวาทิต เหล่านี้นั้นส่วนหนึ่ง ก็เพราะการสั่งสมองค์ความรู้จากการเดินทางศึกษาดูงานครั้งดังกล่าว

4.4 การศึกษาดูงานทางดนตรีในประเทศอิตาลี

ประเทศอิตาลีเป็นจุดหมายปลายทางสุดท้ายในหมายกำหนดการก่อนที่พระเจนดุริยางค์จะเดินทางกลับประเทศไทย การเดินทางศึกษาดูงานในประเทศอิตาลีช่วงแรกของพระเจนดุริยางค์มีปัญหาเล็กน้อยในเรื่องของการประสานงานเนื่องด้วยอยู่ในช่วงของวันหยุดสำคัญของประเทศหลายวันติดต่อกัน โดยพระเจนดุริยางค์ได้มีการวางหมายกำหนดการมาเยือนในสองเมืองสำคัญได้แก่ กรุงตรีแห่งเมืองมิลาน (Milano) และกรุงโรม (Rome) ด้านการศึกษาดูงานสถานศึกษาดนตรีมีระบุไว้ในบันทึกของพระเจนดุริยางค์เป็นจำนวน 5 ครั้ง จาก 2 สถาบัน ได้แก่

- ราชมหาวิทยาลัยซันตาเซซิลีอา หรือ Accademia Nazionale di Santa Cecilia (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 9, 12, 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480)

- ราชมหาวิทยาลัยดนตรีแห่งเมืองมีลาโน หรือ Conservatorio Musica Verdi Milano (เข้าเยี่ยมชมวันที่ 30 พฤศจิกายน/3 ธันวาคม พ.ศ. 2480)

ภายหลังจากการศึกษาดูงานในประเทศอิตาลี พระเจนดุริยางค์ได้เดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ 4 มกราคมปี พ.ศ. 2480 สิ้นสุดการเดินทางกว่า 10 เดือนในต่างแดน เป็นประสบการณ์สำคัญที่จะมีส่วนในการพัฒนาระบบการศึกษาดนตรีตะวันตกของไทยให้มีความเจริญรุดหน้าต่อไป

พระเจนดุริยางค์ได้บันทึกสรุปรายงานการดูงาน แนบมาพร้อมกับบันทึกการเดินทาง โดยแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพรวมของการเดินทาง การแสดงดนตรี การสร้างเครื่องดนตรี ไปจนถึงการศึกษาดนตรี นับเป็นเอกสารบันทึกข้อคิดเห็นสำคัญชิ้นหนึ่ง อันมาจากวิสัยทัศน์ของผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการดนตรีตะวันตกแห่งยุคสมัย ซึ่งในส่วนของประเด็นการศึกษาดนตรี ระบบการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศอิตาลี เป็นระบบการศึกษาที่พระเจนดุริยางค์ได้ยกมาอ้างถึงในส่วนของการสรุปการเดินทาง ซึ่งมีปรากฏในส่วนของข้อสังเกตเกี่ยวกับดนตรี ที่บันทึกออกมาในเชิงคำแนะนำในการศึกษาต่อดนตรีขั้นสูง กล่าวว่า

> *"...เมื่อกล่าวถึงการศึกษาวิชาดนตรีในโรงเรียนแล้ว ถ้าหากในการต่อไปทางการมีความปรารถนาจะส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาประเภทนี้ ข้าพเจ้าขอฝากข้อสังเกตไปว่า ควรส่งไปให้ศึกษาในกรุงโรม ณ ที่โรงเรียน R.Conservatorio di Musica S. Cecilia เพราะเป็นโรงเรียนที่ได้เพราะนักดนตรีผู้เชี่ยวชาญเป็นอย่างดียิ่งมาหลายต่อหลายคนแล้ว ทั้งเป็นการยินดีอย่างมากของโรงเรียน ที่จะให้การศึกษาแก่นักเรียนไทยโดยไม่คิดมูลค่าเลยอีกด้วย เว้นแต่ถ้านักเรียนผู้ที่จะออกไปศึกษานั้นเป็นผู้ที่ มีนิสัยในการดนตรี ประจำอยู่ในตัวเป็นพิเศษแล้วควรส่งไปให้ได้รับการศึกษาที่ R. Conserv. di Musica G. Verdi ในเมืองมีลาโน..." (พระเจนดุริยางค์, 2480, หน้า 99)*

ข้อความดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า พระเจนดุริยางค์มีความสนใจในระบบการศึกษาดนตรีตะวันตกในประเทศอิตาลีเพียงใด ทั้งยังเล็งเห็นถึงประโยชน์ที่หากผู้เรียนชาวไทยสนใจในการศึกษาต่อดนตรีขั้นสูงจะได้รับผลประโยชน์มากเพียงใดเมื่อตัดสินใจเข้าเรียนในสถาบันแห่งนี้ นอกจากนั้นข้อความดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมในการเรียนการสอนดนตรีขั้นสูงของในประเทศไทยยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ณ ช่วงเวลาขณะนั้น แต่หากวิเคราะห์บันทึกในส่วนอื่นๆ นอกเหนือจากประเด็นการศึกษาแล้วมาประกอบรวมกัน ก็จะเห็นถึงความพยายามบางอย่างที่พระเจนดุริยางค์พยายามก่อสร้างขึ้น นั่นคือเครือข่ายทางดนตรีตะวันตกระหว่างประเทศตะวันตกเองกับประเทศไทย ซึ่งเป็นเครือข่ายทาดนตรีที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมากที่สุดครั้งหนึ่งนับตั้งแต่มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างตะวันออกและตะวันตก

ทั้งหมดนี้จึงเป็นรวบรวมข้อมูลการเดินทางของพระเจนดุริยางค์ในด้านของการศึกษาดูงานสถานศึกษาต่าง ๆ ในยุโรป นับเป็นการดูงานสถานศึกษาดนตรีที่มีความสมบูรณ์ครั้งหนึ่งที่ดำเนินการโดยคนไทยที่มีความรู้ด้านดนตรีตะวันตก แม้ว่าการเดินทางดังกล่าวจะผ่านระยะเวลามากว่า 80 ปี แต่องค์ความรู้ที่ได้นอกจากจะเป็นเนื้อหาสาระในการเดินทางของพระเจนดุริยางค์ยังเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ดนตรีตะวันตกในประเทศไทยที่จะสามารถช่วยประติดประต่อเรื่องราวที่ขาดหายไปในอนาคตต่อไป

5.สรุป

ปัจจุบันระบบการศึกษาดนตรีทุกระดับชั้นของประเทศไทยมีความเจริญรุดหน้ามากกว่าในอดีตหลายเท่าตัว แต่ความสำคัญของการเรียนรู้ประเด็นศึกษาในอดีตก็ยังคงมีความจำเป็น เพราะแม้ว่าจะเป็นเรื่องราวที่ผ่านมาเป็นเวลานานหลายสิบปี แต่ก็มีคุณประโยชน์ในการช่วยปรับปรุงให้ปัจจุบันมีความสมบูรณ์ขึ้นได้ ดังวลีว่า "เรียนรู้จากความผิดพลาดในอดีต" คงเป็นจริงเสมอมา

องค์ความรู้ที่สอดแทรกอยู่ในการเดินทางของพระเจนดุริยางค์ตลอด 10 เดือนนั้น โดยเฉพาะในประเด็นทางการศึกษาที่ผู้เขียนยกมานี้ จึงจัดเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ถูกบันทึกจากประสบการณ์ตรงของผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ เป็นเอกสารการบันทึกเดินทางที่ควรนำมาศึกษาในเชิงลึกต่อไปในประเด็นด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากประเด็นด้านการศึกษาดนตรี ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของประวัติศาสตร์ดนตรี (Music History) จากบันทึกการเดินทางที่ระบุสิ่งที่ได้ประสบพบเห็นภายใต้สายตาและทัศนะของผู้มีประสบการณ์ทางดนตรี, ธุรกิจดนตรี (Music Business) ที่จะทำให้เห็นถึงเครือข่ายทางดนตรีที่สำคัญระหว่างพระเจนดุริยางค์กับร้านค้าทางดนตรีตะวันตกที่แน่นแฟ้นเป็นอย่างมาก, เรื่องของเครื่องดนตรีวิทยา (Organology) ที่เกิดจากการลงพื้นที่โรงงานเครื่องดนตรีในประเทศต่าง ๆ มากมายโดยพระเจนดุริยางค์มีการสังเกตและตั้งประเด็นข้อสงสัยมากมาย จนเกิดเป็นความพยายามที่จะเขียนเป็นตำราเครื่องดนตรีวิทยาขึ้น, การปฏิบัติดนตรี (Music Performance) เป็นประเด็นสาระที่พระเจนดุริยางค์สั่งสมไว้มากที่สุดประเด็นหนึ่งจากการลงพื้นที่เข้าชมสังเกตการณ์ศิลปินนักดนตรีทั่วทั้งภูมิภาค เป็นต้น ที่จะเป็นประโยชน์และช่วยตอบคำถามเติมช่องโหว่ทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงรอการเสริมแต่งให้สมบูรณ์

ท้ายที่สุดแล้วเราจะเห็นได้ว่า ภาพรวมขององค์ความรู้ทางดนตรีตะวันตกหลังจากที่พระเจนดุริยางค์ได้กลับจากการศึกษาดูงานจากต่างประเทศ ถูกแทรกซึมไปในการทำงานของพระเจนดุริยางค์ในฐานะของประสบการณ์ความรู้ แต่นอกจากนั้นประสบการณ์เหล่านั้นยังได้ตกผลึกกลายมาเป็นผลงานที่สำคัญออกมาหลายชิ้น ไม่ว่าจะเป็นผลงานบทเพลง การจัดตั้งวงดนตรี และอื่น ๆ การเดินทางศึกษาดูงานจึงเป็นเหมือนการรับนำ “แบบอย่าง” จากพื้นที่อันเป็นต้นกำเนิดขององค์ความรู้ดนตรีตะวันตก กลับมาสร้างสรรค์ผลงานและได้เจริญงอกงามอย่างดียิ่งในประเทศไทยจนถึงทุกวันนี้

บันทึกการเดินทางพระเจนดุริยางค์ฉบับนี้ ได้ถูกเผยแพร่ภายใต้การอำนวยการของ หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึงเอกสารชิ้นนี้ได้โดยการลงทะเบียนเข้าถึงข้อมูลกับหน่วยงานดังกล่าวได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

เอกสารอ้างอิง

กรมตำรวจ. (ม.ป.ป.). *ผลงานของท่านอาจารย์พระเจนดุริยางค์ในกรมตำรวจ.* กรุงเทพฯ: เอกสารอัดสำเนากรมตำรวจ.

กรมศิลปากร. (2494). *งานสังคีตศิลปของกรมศิลปากร 2492-2494.* พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

ณัฐชยา นัจจนาวากุล. (2559). แตรฝรั่งและแตรวงสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4. ใน ณัฐชยา นัจจนาวากุล (บรรณาธิการ) พูนพิศ อมาตยกุล, *แตรสยาม* (หน้า 57-82). กรุงเทพฯ: สายธุรกิจโรงพิมพ์.

ประสงค์ ปัญญาเพชร, วิรัตน์ กฤตานุกูลย์, และ สมบุญ พรหม. (2550). ดุริยางค์แตรวง ยุพราชวิทยาลัย. ใน โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย, *พระบารมีปกเกล้าฯ ยุพราชวิทยาลัย 100 ปี นามพระราชทาน นครเชียงใหม่: ประวัติศาสตร์ การพัฒนาการศึกษา และสังคมนครเมืองเชียงใหม่.* เชียงใหม่: เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.

พระเจนดุริยางค์. (2480). *รายงานการดูงานในต่างประเทศ ของข้าราชการซึ่งได้รับเงินช่วยเหลือค่าใช้จ่ายจาก ก.พ. การดูงานดนตรีสากล ของพระเจนดุริยางค์.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พระเจนดุริยางค์. (2512). *ชีวประวัติของข้าพเจ้า อนุสรณ์ในงานพระราชทางเพลิงศพ เสวกโท พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยกร).* กรุงเทพฯ: บางกอก ซีเกรตาเรียล ออฟฟิศ.

พูนพิศ อมาตยกุล. (2562). คำกล่าวรายงานในโครงการ *งานพระเจนดุริยางค์วิชาการ. งานพระเจนดุริยางค์วิชาการ* (หน้า 7-12). กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับชมรมพระเจนดุริยางค์วิชาการ.

มนตรี ตราโมท. (16 มกราคม 2516). พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) (พ.ศ.2426-2511). *ประวัติครู,* หน้า 9-40.

สุพจน์ มานะลัภนเจริญ. (2545). เพลงสรรเสริญพระบารมีและเพลงชาติไทย. *วารสารยุโรปศึกษา,* 135-193.